

УДК 657.22:504.03

Т. Антонова,кандидат юридичних наук,
здобувач кафедри адміністративного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ, ОСОБЛИВОСТІ, ХАРАКТЕРНІ РИСИ ВІДХОДІВ

З розвитком науково-технічного прогресу сфери діяльності людини розширюються, збільшується вплив результатів її діяльності на навколишнє природне середовище. Зі зростанням можливостей людини за рахунок оволодіння джерелами енергії, розвитком виробництва помітно збільшилося й продовжують збільшуватися величезними темпами продукти діяльності людини, тобто те, що людина відсортовує як «відходи». Відповідно, в навколишнє середовище викидаються в досить істотній кількості газоподібні, рідкі і тверді забруднювачі.

Аналіз статистичних даних свідчить про те, що за обсягами нагромадження відходів, за обсягом щорічного утворення відходів у розрахунку на одного жителя Україна посідає одне з перших місць у світі. Проблема покращення (очищення) навколишнього середовища нікого не залишає байдужим, й усвідомлення необхідності екологізації нашого життя й життя прийдешніх поколінь має стати пріоритетним напрямом державної політики.

Б.О. Горлицький під поняттям «відходи» пропонує розуміти речовини, матеріали, устаткування тощо, які під час стихійний лих або техногенних аварій виявилися забрудненими токсичними компонентами в небезпечних концентраціях, що зробило їх непридатними та небезпечними для використання [1]. Разом із тим, на нашу думку, запропоноване визначення є занадто вузьким, адже автор залишає поза увагою велику кількість видів відходів, які утворюються не лише в процесі стихійних лих або техногенних аварій. У цьому

випадку маємо на увазі побутові відходи, медичні відходи, промислові відходи тощо.

Л.Я. Шубов відходами називає продукти, які утворені як побічні, безкорисні чи небажані в результаті виробничої й невиробничої діяльності людини та які підлягають утилізації, переробці чи захороненню [2].

Н.О. Корнякова визначає, що поняття «відходи» є полівидовим і може розглядатися на підставі різних підходів: з огляду на правові засади здійснення операцій із ними, фізичний стан і властивості, екологічні та економічні ознаки тощо. Чітке розуміння досліджуваного поняття може бути досягнуто шляхом дослідження всіх притаманних йому рис і їх суперечностей [3].

А.Д. Трусов та А.Н. Захаров акцентують увагу, що поняття «відходи» змінюється з упродовження досягнень науково-технічного прогресу (прогресивних технологій, техніки тощо). Таких речовин, предметів і матеріалів, що в умовах НТП не можуть бути використані як вторинна сировина чи альтернативні види палива, стає сьогодні все менше [4].

Серед науковців екологічного права існує думка щодо ототожнення відходів зі вторинними матеріальними ресурсами (В.І. Кержаков, О.М. Дериколенко) [5]. Проте із цією точкою зору важко погодитися, адже далеко не всі відходи можуть бути повторно залучені у виробничий процес. Утім вважаємо, що максимальне залучення відходів до повторної їх переробки має стати пріоритетним завданням управління відходами.

Так, особливу увагу на економічному й екологічному складниках відходів акцентує увагу В.В. Пікінер, який зазначає, що з економічного погляду важливим є врахування напрямів подальшого використання відходів, можливостей отримання майбутніх економічних вигід від їх використання або понесення витрат задля їх видалення, знешкодження тощо. Майбутні економічні вигоди можуть бути отримані підприємствами, на яких утворюються певні види відходів, унаслідок реалізації відходів іншим суб'єктам господарювання, які їх будуть використовувати як вторинну сировину або альтернативний вид палива; використання відходів для власних потреб (за умови забезпечення належних технологічних умов); державного стимулювання впровадження маловідходних і безвідходних технологій. Зниження масштабів утворення відходів на промислових підприємствах є важливим внутрішньогосподарським резервом підвищення економічної ефективності (зменшення витрат на зберігання й видалення відходів, на сплату обов'язкових платежів за їх утворення) та соціальної відповідальності їхньої діяльності (зменшення негативного впливу на стан навколишнього середовища) [6, с. 420]. Автор під «відходами» пропонує розуміти будь-які речовини, матеріали й інші предмети, що утворились у результаті звичайної діяльності підприємства або надзвичайних подій, повністю або частково втратили свої споживчі властивості, не можуть бути використані на певному підприємстві в наявних організаційно-технічних умовах і підлягають утилізації або видаленню з метою запобігання негативному впливу на навколишнє середовище і здоров'я людей [6, с. 422].

У свою чергу, проф. Н.І. Пилипів вважає, що сутність досліджуваного поняття змінюється залежно від специфіки діяльності підприємства, на якому відходи утворюються [7, с. 202]. Останнє твердження містить дискусійні моменти, адже сутність поняття «відхо-

ди» не повинна змінюватися, а залежно від специфіки діяльності й особливостей технологічного процесу змінюється склад відходів виробництва підприємства тієї чи іншої галузі економіки [6, с. 421].

На міжнародному рівні в Директиві Ради 75/442/Е Європейського Союзу під відходами прийнято розуміти будь-яку речовину чи предмет, які перераховані в Додатку I, які власник викидає чи має намір викинути чи які підлягають ліквідації [8].

Відповідно до Закону України «Про відходи», відходи це будь-які речовини, матеріали і предмети, що утворилися в процесі виробництва чи споживання, а також товари (продукція), що повністю або частково втратили свої споживчі властивості й не мають подальшого використання за місцем їх утворення чи виявлення, від яких їх власник позбувається, має намір або повинен позбутися шляхом утилізації чи видалення [9].

Отже, законодавець поняття «відходи» наділяє такими ознаками: 1) указує на суб'єкта, який їх позбувається, – суб'єкт-власник; 2) формами поводження з ними є утилізація чи видалення; 3) відходами можуть бути речовини, матеріали і предмети, що утворилися в процесі виробництва чи споживання, а також товари (продукція, яка повністю або частково втратили свої споживчі властивості).

Відповідно до Державного класифікатора відходів, відходи – це: 1) будь-які речовини і предмети, утворювані в процесі виробництва й життєдіяльності людини, внаслідок техногенних чи природних катастроф, що не мають свого подальшого призначення за місцем утворення, підлягають видаленню чи переробці з метою забезпечення захисту навколишнього середовища і здоров'я людей або з метою повторного їх залучення в господарську діяльність як матеріально-сировинних і енергетичних ресурсів, а також послуги, пов'язані з відходами; 2) відходи – будь-які речовини, матеріали і предмети, що утво-

рюються в процесі людської діяльності, не мають подальшого використання за місцем утворення чи виявлення та яких їх власник позбувається, має намір або повинен позбутися шляхом утилізації чи видалення [10].

Ми не випадково наводимо два визначення поняття «відходи», які зазначені в цьому акті. Так, у першому визначенні, на нашу думку, поняття відходів є дещо ширшим і включає в себе не лише визначальний (називний) складник, тобто те, що саме потрібно розуміти під відходами, а й поводження з ними, вказує на послуги, що можна надавати у сфері відходів. До того ж у цьому визначенні чітко названо способи утворення відходів: 1) результат процесу виробництва; 2) результат процесу життєдіяльності людини; 3) наслідок техногенних чи природних катастроф.

Зокрема, відповідно до Класифікатора відходів, до відходів належать:

- залишки сировини, матеріалів, напівфабрикатів тощо, утворені під час виробництва продукції або виконання робіт, які втратили цілком або частково вихідні споживчі властивості (відходи виробництва);

- розкриті й супутні гірничі породи, що видобуваються в процесі розроблення родовищ корисних копалин;

- залишкові продукти збагачення та інших видів первинної обробки сировини (шлам, пил, відсів тощо);

- новоутворені речовини та їх суміші, які утворені в термічних, хімічних та інших процесах і які не є метою цього виробництва (шлак, зола, кубові залишки, інші тверді й пастоподібні утворення, а також рідини та аерозолі);

- залишкові продукти сільськогосподарського виробництва (у т. ч. тваринництва), лісівництва й лісозаготівель;

- бракована, некондиційна продукція всіх видів економічної діяльності або продукція, забруднена небезпечними речовинами та непридатна до використання;

- неідентифікована продукція, застосування (експлуатація) або вживан-

ня якої може спричинити непередбачені наслідки, у т. ч. мінеральні добрива, отрутохімікати, інші речовини;

- зіпсовані (пошкоджені) й ремонтоздатні чи відпрацьовані, фізично або морально зношені вироби та матеріали, які втратили свої споживчі властивості (відходи споживання);

- залишки продуктів харчування, побутових речей, пакувальних матеріалів тощо (побутові відходи);

- осади очисних промислових споруд, споруд комунальних та інших служб;

- залишки від медичного й ветеринарного обслуговування, медико-біологічної та хіміко-фармацевтичної промисловості, аптечної справи;

- залишкові продукти всіх інших видів діяльності підприємств, установ, організацій і населення;

- матеріальні об'єкти й субстанції, активність радіонуклідів або радіоактивне забруднення яких перевищує межі, встановлені чинними нормами, за умови, що використання цих об'єктів і субстанцій не передбачається (радіоактивні відходи).

Наведені класифікаційні групи відходів дають можливість говорити про їх види залежно від природи їх походження; фізико-хімічних властивостей; сфери утворення; фізичного стану.

Згідно з ДСТУ 2195-99 «Охорона природи. Поводження з відходами», відходами (відхід) визначено речовини, матеріали і предмети, які утворюються в процесі людської діяльності, не мають подальшого використання за місцем утворення чи виявлення та яких їх власник позбувається, має намір або повинен позбутися шляхом утилізації чи видалення [11].

У Законі України «Про альтернативні види рідкого та газового палива» відходи визначено як шлаки й відходи промисловості, сільського господарства, комунально-побутових та інших підприємств, які можуть бути джерелом або сировиною для видобутку чи виробництва альтернативних видів палива [12]. У цьому випадку мова йде

про виробничі відходи, при цьому поза увагою залишаються відходи, отримані в результаті повсякденної життєдіяльності людини (побутові відходи), неліквідна продукція й товари, які непридатні для споживання та використання, медичні відходи тощо.

Наказом Держкоммістобудування «Про затвердження Методики обстеження й паспортизації гідротехнічних споруд» під відходами визначено непридатні для виробництва цієї продукції види сировини, її залишки, що не вживаються, або речовини, які виникають у результаті технологічних процесів, які не підлягають утилізації в цьому виробництві, однак вони є сировиною для інших виробництв [13]. Із цього визначення відходи варто розглядати з позиції вторинного матеріалу, який придатний для повторного використання, і, відповідно, виділення економічного прибуткового складника, тобто заробляння грошей на відходах (виділення максимальної вигоди).

Отже, узагальнюючи вище викладені думки науковців, можемо констатувати: 1) немає єдності в розумінні поняття «відходи»; 2) відходи є частиною будь-якої сфери діяльності людини; 3) відходи можуть бути використані як вторинна (повторна) сировина; 4) відходи завдають шкідливий вплив; 5) відходи потребують контрольованого поводження.

Отже, під відходами пропонуємо розуміти результати діяльності людини, виробничих підприємств, що фактично перебувають у непридатному для подальшого їх повноцінного використання стані, не можуть бути використані в подальшій діяльності у зв'язку з повною чи частковою втратою їх фізико-хімічних властивостей і якісних характеристик.

Утім якщо гіпотетично уявити можливість утворення на території України достатньої кількості підприємств із переробки відходів, то з них можна фактично виділити «корисний» складник, який може не шкодити навколишньому природному середовищу, а ста-

ти повноцінним продуктом переробки й поствиробництва відповідного роду продукції.

Категорія «відходи» наділена певними характеристиками, які характеризують її з позитивного й негативного боків.

В.В. Пікінер зазначає, що характерними рисами облікового підходу до трактування поняття «відходів» є:

- створення відходів у результаті різних господарських процесів звичайної діяльності підприємств і внаслідок надзвичайних подій;

- урахування придатності чи непридатності їх подальшого використання за певних умов організаційно-технічного забезпечення підприємства;

- зазначення правових аспектів поводження з відходами (законодавчі вимоги позбутися відходів, передати їх на утилізацію тощо);

- визнання відходів негативним фактором, що має суттєвий вплив на природне середовище, здоров'я і життя людей [6, с. 422].

Підсумовуючи вищевикладене, вважаємо, що характерними рисами відходів є такі:

- по-перше, чинник забруднення навколишнього природного середовища – продукти життєдіяльності людини, результати виробничої діяльності підприємств, які перебувають поза межами контрольованого середовища;

- по-друге, є носієм альтернативного палива: варто розглядати як вторинний матеріал, вторинну сировину, у разі раціонального та правильного поводження з яким виділяється корисний складник;

- по-третє, категорія економічної вигоди, тобто їх продаж, стимулювання налагодження безвідходного або маловідходного виробництва (наприклад, виготовлення кісткового борошна для потреб сільського господарства, використання відходи обвалування туш, кістки; виготовлення картону з макулатури; переробка полімерної сировини для виготовлення пластмасових труб тощо).

Ключові слова: екологія, навколишнє природне середовище, екологічна безпека, тверді побутові відходи, поводження з відходами.

У статті висвітлено концептуальні підходи до визначення поняття відходів, з'ясування особливостей відходів і наведено їх характерні риси.

В статтє освещены концептуальные подходы к определению понятия отходов, установлению особенностей отходов и приведены их характерные черты.

In this scientific article the conceptual approaches to the definition of waste and waste definition features are their features.

Література

1. Горлицький Б.О. Деякі проблемні питання поводження з небезпечними відходами / Б.О. Горлицький // Проблеми утилізації відходів : матеріали наукового семінару. – К., 2000. 22 с.

2. Шубов Л.Я. Технологии сточных вод (инженерная защита гидросферы) / Л.Я. Шубов, И.Г. Доронкина, О.Н. Борисова // Научные и технические аспекты охраны окружающей среды. – М. : ВИНТИ, 2010. № 6. – 128 с.

3. Корнякова Н.О. Поняття відходів за законодавством України та Європейського Союзу: порівняльно-правовий аналіз / Н.О. Корнякова // Право України. – 2004. – № 5. – С. 149-153.

4. Трусов А.Д. Комплексное использование сырьевых ресурсов (Пути повышения экономической эффективности в условиях НТП) / А.Д. Трусов, А.Н. Захаров. – М. : Экономика, 1986. – 110 с.

5. Дериколенко О.М. Економіка використання вторинних матеріальних ресурсів /

В.І. Кержаков, О.М. Дериколенко. – К., 1986. – 224 с.

6. Пікінер В.В. Поняття «відходи»: правовий, економічний та обліковий підходи / В.В. Пікінер // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2012. – Вип. 3 (24). – С. 418–423.

7. Пилипів Н.І. Економічна сутність та класифікація відходів для відображення їх в обліку на деревообробних підприємствах. / Н.І. Пилипів, Ю.В. Максимів // Вісник ЖДТУ. – 2010. № 3 (53). – С. 201-205.

8. Про відходи : Рамкова директива Європейського Парламенту й Ради 2006/12/ЕС від 05.04.2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.serti.ru/pages.php?id=497&page=1>.

9. Про відходи : Закон України від 05.03.1998 № 187/98-ВР // Відомості Верховної Ради України, 1998. № 36-37. Ст.24.

10. Класифікатор відходів ДК 005-96, затв. Наказом Держстандарту України від 29.02.1996 № 89 (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

11. Охорона природи. Поводження з відходами : Державний стандарт України ДСТУ 2195-99, затв. Наказом Держстандарту України від 08.09.1999 № 167 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.nau.ua>.

12. Про альтернативні види палива : Закон України від 14.01.2000 № 1391-XIV // Відомості Верховної Ради України. 2000. № 12. Ст. 94.

13. Про затвердження Методики обстеження й паспортизації гідротехнічних споруд систем гідравлічного вилучення та складування промислових відходів, затв. Наказом Держкоммістобудування від 19.12.1995 № 252 // Поточний архів Держкоммістобудування за 1995 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.nau.ua>.

